

Planning voorbij de welvaartsstaat

In de planning van de toekomst vervult de burgermaatschappij waarschijnlijk een belangrijke rol en speelt de overheid niet langer de hoofdrol. Het is een vorm van planning waarin kleinschaligheid, tijdelijkheid en geleidelijkheid weer een rol zullen spelen.

OPINIE

Tom Coppens docent Artesis Hogeschool

“De ruimtelijke ordening van het land, de streken, gewesten en gemeenten wordt vastgesteld in plannen. Die ordening wordt ontworpen zowel uit economisch, sociaal en esthetisch oogpunt als met het doel ‘s lands natuurschoon ongeschonden te bewaren”. Met die torenhoge ambitie opent de wet van 29 maart 1962. Die zin past volledig in de tijdsgeschiedenis. Vijftig jaar geleden had de verstedelijking van België ten gevolge van de naoorlogse babyboom en de economische expansie een rotvaart gekregen, waardoor de behoefte aan sturing van de ruimtelijke ontwikkelingen steeds manifester werd. De snelle ontwikkeling van het land gebeurde immers zonder enige coördinatie: verkavelingen doken onverwachts en op vaak slecht ontsloten plaatsen op in het landschap en voor de nieuwe, grootschalige industrie was er geen plek meer in de stad.

Tot 1962 had de overheid de ruimtelijke ontwikkeling van het land slechts sporadisch en op selectieve wijze gestuurd. Met de wet werd voor het eerst een door de nationale overheid gecoördineerd stelsel van gebiedsdekkende bestemmingsplannen ingevoerd. Uiteindelijk zouden vooral de gewestplannen, de bijzondere plannen van aanleg en in mindere mate de algemene plannen van aanleg daadwerkelijk als instrument worden gebruikt. Het opstellen van de gewestplannen in de jaren 1960 en 1970 vond plaats in een klimaat van sterk vooruitgangsoptimisme – en dus was er op

die plannen veel ruimte voorzien voor extra woningen, infrastructuur en bedrijventerreinen. De uitwerking van die plannen was een in hoofdzaak technische aangelegenheid van ruimtelijk planners en architecten, die op dat moment erg overtuigd waren van het nut van functiescheiding en zonering. Planning was voor de witte jassen. Toch werden die technocraten maatschappelijk getolereerd. Er heerste immers een brede maatschappelijke consensus over het nut van bestemmingsplannen en overheidssturing: de gezinnen waren opgetogen over de nieuwe huizen op de talloze kavels, bedrijven kregen nieuwe expansiemogelijkheden op afgezonderde bedrijventerreinen, de boeren zagen hun landbouwareaal beschermd, voor de geplande wegen kwamen er reservatiestroken en ‘s lands natuurschoon zou ongeschonden blijven.

NIEUWE TOVERWOORDEN

Toenemende twijfel over de eindigheid van de economische groei en de wereldwijde crisis van het Fordistisch kapitalisme brachten in de jaren 1970 het naoorlogse groeimodel abrupt tot stilstand. Tegelijkertijd kwamen er de eerste barsten in de consensus over bestemmingsplanning. Postmoderne filosofen verkondigden wereldwijd hun overtuiging dat wetenschap en techniek in crisis verkeerden. Het stemgedrag van de kiezer werd hoe langer hoe volatieler en de traditionele politieke zuilen brokkelden af. Hoogopgeleiden organiseer-

den zich in nieuwe burgerbewegingen en fulmineerden tegen de door de planningsfi-asco's van voortvarende planners, architecten en stedenbouwers veroorzaakte kaalslag in broze stedelijke weefsels.

Academici uit alle landen vroegen zich steeds luider af of technocratische bestemmingsplanning wel het juiste sturingsinstrument was voor ruimtelijke ontwikkelingen. Kortom, nog voor ze helemaal waren uitgevoerd, vielen de gewestplannen al in ongenade. Structuurplanning, burgerparticipatie, kleinschaligheid, stadsvernieuwing en ecologie (toen nog *ekologie*) worden de nieuwe deviezen. De witte jas van de planner wordt ingeruild voor een stel sandalen en Noorse sokken.

Terwijl ruimtelijk planners, filosofen, academici, milieubewegers en feministen hun zoektocht naar meer efficiënte en rechtvaardige planningsmodellen aanvingen, bleef de Belg het landschap met groot enthousiasme aan flarden verkavelen. In de blinde vlek die ten gevolge van de herorientatie van planning ontstond, verschraalde het ambitieuze, nationaal maatschappelijk project van de wet van 1962, tot een systeem van plat lokaal dienstbetoon, uitzonderingsplanning, en soms verfoeilijk gesjoemel.

In de jaren 1990 ontstond een vernieuwd geloof in de mogelijkheden van overheidssturing en ruimtelijke planning. Dit keer werd dat geloof niet geput uit economische vooruitgang, maar stoelde het op

de bittere noodzaak om de verschroeiende mondiale concurrentie het hoofd te kunnen bieden. In Vlaanderen werd dit elan nog versterkt door de regionalisering van het ruimtelijke beleid en de wens een eigen Vlaams project gestalte te geven. Vreemd genoeg was het vernieuwd geloof in ruimtelijke planning het gevolg van een neoliberaal pact tussen overheid en markt.

Terwijl overheidsingrepen in het verleden vaak als correcties op de privémarkt werden gezien, werden overheid en privé-sector nu plotseling bondgenoten. Ruimtelijke planning werd selectief en strategisch: gericht op grote sleutelprojecten (stationsomgevingen, hoofdhavens, ontwikkelingscorridors...) en op internationaal competitieve netwerksteden. De nieuwe toverwoorden waren: strategische projecten, stadsprojecten, publiekprivate en publiekpublieke samenwerking, ‘*design-build-finance-maintain*’ (DBFM), proces- en projectmanagement. Sandalen en Noorse sokken werden ingeruild voor maatpak en das, en hier en daar al eens voor mantelpak en hoge hakken.

LINKSE HOBBY

Vandaag, ruim twintig jaar later, staat dit model van strategische planning opnieuw onder druk. Het publiek-private pact heeft in de praktijk niet altijd zijn verwachtingen kunnen inlossen en heeft vooral geleid tot veel publieke lasten en nog meer private baten. De strategische structuurplanning heeft haar strategisch potentieel slechts moeizaam verwezenlijkt, ook al omdat de maatschappij zich weerbarstig opstelt ten aanzien van structurele verandering. Ingrijpende fysiek strategische prestigeprojecten worden maatschappelijk ook steeds minder aanvaard en stuiten steeds vaker op semiprofessioneel georganiseerd bewonersprotest.

De huidige pogingen van de Vlaamse

Ingrijpende fysiek strategische prestigeprojecten worden maatschappelijk steeds minder aanvaard en stuiten steeds vaker op semiprofessioneel georganiseerd bewonersprotest.

[FOTO: REPORTERS | NICK HANNES]

den werkloos op straat gezet? Dat valt nog te bezien. Uit het voorgaande blijkt namelijk dat ruimtelijke planning zich na elke crisis steeds weer heeft kunnen herstellen. Waarom zou

dat ook nu niet het geval zijn? Wat in de toekomst de nieuwe toverwoorden zullen zijn, weet niemand – achteraf zijn toekomstvoorspellingen overigens heel vaak het voorwerp van spot. Laten we het er toch maar op wagen. Hier en daar lijken de zaden van vernieuwde planning te kiemen. In de planning van de toekomst vervult de burgermaatschappij waarschijnlijk een belangrijke rol en speelt de overheid niet langer de hoofdrol. Het is een vorm van planning waarin kleinschaligheid, tijdelijkheid en geleidelijkheid weer een rol zullen spelen.

Zowel in Nederland als het Verenigd Koninkrijk zijn de verwachtingen ten aanzien van die burgermaatschappij hooggespannen. ‘*Big Society*’ is daar de nieuwe slogan,

waarbij de rol van de overheid noodgedwongen beperkt blijft tot het stimuleren van burgerschap, zelfredzaamheid en zelforganisatie. Ook in de planningstheorie gaat steeds meer aandacht naar de capaciteit van de burgermaatschappij om zelf collectieve problemen aan te pakken, zoals blijkt uit de actor-relatieve planning van Luuk Boelens, of uit de aandacht die Patsy Healey besteedt aan ‘governance’ en ‘civic capacity’ of uit de theorie van *zelforganisatie* van Elinor Ostrom. Wat het ook wordt, de welvaartstaat waarbinnen de ruimtelijke planning in Vlaanderen is ontstaan, vormt niet langer het kader voor onze ruimtelijke planning. Ervan uitgaande dat planningsystemen onlosmakelijk verbonden zijn met de maatschappelijke context, zullen er zich onvermijdelijk nieuwe vormen van ruimtelijk beleid aandienen, die het hoofd zullen moeten bieden aan de collectieve uitdagingen van de toekomst. ■

‘In Nederland wordt ruimtelijke planning als een linkse hobby afgedaan’

In Nederland, de bakermat van de ruimtelijke planologie, werd recentelijk de rijksplanologische dienst op brutale wijze onthoofd en wordt ruimtelijke planning door de politieke meerderheid als een *linkse hobby* afgedaan. Met uitzondering van een aantal steden en gemeenten wordt ook in Vlaanderen de ruimtelijke planning ontmanteld, al gebeurt dat op een Vlaamse en dus meer sluike, incrementele en bijna onzichtbare manier. In het vergunningenbeleid krijgt de uitzonderingsplanologie opnieuw de overhand en de verregaande juridisering maakt opportuniteitsoordelen en maatwerk in de ruimtelijke ordening nagenoeg onmogelijk.

BURGERMAATSCHAPPIJ

Wordt het maatpak straks ingeruild voor groene, blauwe of rode regenjassen rond de vuurkorf van de stakerspiket? Worden de ruimtelijke planners met andere woor-